

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Ягупова Василя Васильовича на дисертаційну роботу Дранко Альміри
Анатоліївни за темою «Формування професійної взаємодії майбутніх пілотів
цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки», поданої
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Українська авіація сьогодні вважається досить перспективною галуззю транспорту нашої країни. Водночас стрімко зростає відсоток українських авіакомпаній, що виходять на міжнародний ринок авіаперевезень, включаються до потенціалу системи авіаперевезень світу. Разом з тим, ця галузь потребує суттєвої соціально-економічної, матеріальної, правової та кадрової підтримки реформ, зокрема таких, які пов'язані зі забезпеченням підготовки пілотів та екіпажів, персоналу авіакомпаній, фахівців наземного складу обслуговування тощо.

Актуальність теми дисертації полягає у тому, що «Людський чинник» становить до 90 % від усіх авіаційних пригод, а недоліки у підготовці авіаційного персоналу можуть завдати великих матеріальних і моральних збитків. Тому дисертантка у своєму дослідженні слушно наголошує про те, що актуальність проблеми дослідження зумовлюється наявністю суперечностей, які існують у системі їх професійної підготовки та пов'язані з проблемами взаємодії персоналу в авіакомпаніях. Це актуалізує проблему професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах цивільної авіації, яка все гостріше виходить на порядок денний сучасного авіаперевезення.

На думку Дранко А.А., серед головних чинників, що стали причиною такого становища, це посилення тенденції до автоматизації та роботизації трудових функцій пілотів, ускладнення бортового оснащення літаків, збільшення напруженості льотної праці, її колективний характер, суттєве зміщення характеру реального й навчального спілкування між майбутніми пілотами в бік її віртуалізації під час професійної підготовки в ЗВО. У цьому контексті, безумовно, актуальним стає

дослідження проблеми формування професійної взаємодії майбутніх пілотів, яка донині залишається поза увагою наукової спільноти.

Слід відзначити, що дослідження дисертантки безпосередньо пов'язане з тематичним планом науково-дослідницького сектору Льотної академії Національного авіаційного університету в межах наукової теми «Шляхи вдосконалення професійної підготовки фахівців авіаційної галузі». Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Льотної академії Національного авіаційного університету.

За результатами аналізу наукової літератури з проблеми підготовки майбутніх пілотів до професійної діяльності і з'ясування стану її розробленості в педагогічній науці дисертантка слушно зробила висновок про її наукову новизну і практичну актуальність, доцільність наукового обґрунтування комплексу педагогічних умов формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах у процесі наземної практичної підготовки, обґрунтування моделі формування такої взаємодії.

З'ясування ж сучасного стану розробленості цієї проблеми в цивільній авіації дозволило авторці схарактеризувати його таким, що не в повному обсязі відповідає вимогам їх майбутньої професійної діяльності та потребам сьогодення.

На основі ретельного аналізу дисертанткою, на наш думку, достатньо послідовно сформульовано дослідницькі завдання, чітко визначено об'єкт, предмет дослідження.

Завдання дослідження дисертанткою розв'язано у 3-х розділах.

Логіка першого розділу – «Теорія і практика професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації» – дозволила здійснити аналіз вихідних теоретичних положень дослідження, проаналізувати наукові підходи до розуміння сутності ключових понять дисертації; визначити особливості сучасної льотної діяльності пілотів цивільної авіації; розглянути сутність та структуру професійної взаємодії пілотів в екіпажах цивільній авіації.

На нашу думку, зміст першого розділу демонструє обізнаність авторки з науковим доробком науковців з проблематики дослідження, її здатність робити узагальнення та висновки.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури авторкою з'ясовано, що у педагогічній науці сьогодні відсутня однозначність у визначенні поняття «професійна взаємодія». У роботі нею розглянуто такі поняття як «спілкування», «комунікація», «взаємодія», «професійна взаємодія» тощо.

Серед методологічних поглядів щодо розуміння феномену взаємодії авторкою обрано підхід, який розглядає взаємодію як форму організації конкретної діяльності осіб. За цим підходом, спілкування в організації включено переважно в практичну взаємодію фахівців і забезпечує планування, здійснення та контролювання їх діяльності. До категорій, що характеризують взаємодію та відображають особливості професійної діяльності фахівця, нею визначено мету, предмет, способи, зворотний зв'язок.

На основі ґрунтовного аналізу наукових джерел авторкою констатовано, що професійна взаємодія в ЦА має такі основні особливості: формалізований тип комунікації; суб'єкт-суб'єктний тип відносин в екіпажі; специфічна субкультура мовлення в екіпажі; детермінувальне значення мови як інструменту взаємодії; критична важливість однозначного сприймання та тлумачення команд; чергування реплік зі швидкими реакціями екіпажу; обмеженість часу для взаємодії; вплив обставин і ситуацій на взаємодію; конкретне тематичне спрямування змісту повідомлень; експоненціальне зростання значення точності та ясності команд і їх інтерпретації в екстремальних ситуаціях тощо.

Необхідно наголосити, що дослідження проблеми феномену взаємодії у роботі авторкою здійснено на основі системного та компетентнісного підходів, на підставі яких схарактеризовано всі компоненти професійної взаємодії пілотів в екіпажах цивільній авіації. Такий підхід надав їй можливість виокремити відповідні педагогічні умови, складові моделі, критерії, показники оцінювання сформованості професійної взаємодії пілотів в екіпажах та її рівні. З таким напрямком пошуку Дранко А.А. ми погоджуємося.

Аналіз праць психологів, пілотів-методистів, льотчиків-інструкторів і вивчення помилок пілотів ЦА під час комунікацій і взаємодії дозволив авторці визначити

основні недоліки у підготовці екіпажів, що мають організаційний, методичний, фаховий і психологічний характер.

На підставі узагальнення поглядів науковців та аналізу діяльності пілотів авторкою сформульовано поняття «професійна взаємодія пілотів в екіпажі цивільної авіації», яке, на наш думку, відрізняється виваженим підходом і науковою сміливістю.

Компонентами професійної взаємодії в екіпажі авторкою визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операціональний та емоційно-вольовий. А для точності відображення загальної картини нею доречно прийнято рішення про симетрію в системі компоненти-критерії.

Виклад другого розділу – «Науково-методичне забезпечення процесу формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації в процесі наземної практичної підготовки» – дозволив дисертантці обґрунтувати педагогічні умови й розробити структурно-функціональну модель формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах у процесі наземної практичної підготовки.

Важливим у роботі вважаємо визначення щодо спрямованості наземної підготовки на формування усвідомленої мотивації курсантами стосовно необхідності формування професійної взаємодії в екіпажах засобами активізації комунікативного потенціалу фахівця як педагогічної умови, що обґрунтовано необхідністю вироблення у майбутніх авіаційних фахівців свідомого ставлення до професійної взаємодії в екіпажах у цілому та активізації комунікативного потенціалу курсантів, зокрема.

Особливий наголос дисертантка робить на характеристиках комунікативного потенціалу майбутніх пілотів, до яких нею віднесено: потенційні комунікативні можливості; психологічні властивості й можливості особистості, що набуті в управлінському спілкуванні й взаємодії з іншими особами; комунікативні можливості професійного розвитку та саморозвитку особистості; динамічність прояву комунікативного потенціалу, яка сприяє розвиткові комунікативних властивостей і здібностей майбутніх командирів повітряних суден, переводить комунікативні резерви із потенційних в актуальні саме при взаємодії в екіпажі.

В органічній єдності у роботі розглянуто ще одну педагогічну умову - сконцентрованість тренажерної підготовки на модифікованих та адаптованих методах контекстного й проблемного навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах. При реалізації цієї умови запропоновано використання спецкурсу «Основи формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації», що містить обов'язкове поєднання теоретичної, практичної та рефлексивної складової, та справляє враження цілісного, обґрунтованого задуму від ідеї до реалізації.

Авторка обґрунтовано доводить, що педагогічна умова – насичення змісту наземної практичної підготовки засобами стрес-тестування в екіпажах, що закладають основи професійної надійності майбутніх пілотів, – під час наземної практичної підготовки – моделює предметний зміст професійної діяльності, сприяє створенню чинників операційної та емоційної напруженості, де поведінка й дії екіпажу стають індикаторами професійної надійності пілотів.

Цікавими у роботі є запропоновані авторкою інтерактивні методи, що включають засоби стрес-тестування: моделювання проблемних ситуацій професійного характеру; моделювання ситуацій операційної й емоційної напруженості; рольові ігри з ситуаціями конфліктів на борту літака; виконання інтерактивних вправ на взаємодію в екіпажах в умовах дефіциту інформації, часу тощо; вправи-імітації непорозуміння в екіпажі; нерозуміння окремих сигналів і команд; порушення взаємодії.

Особливу увагу у дослідженні авторка надала інтерактивному компоненту під час практичної підготовки, коли діадам курсантів пропонувалося використання трьох типів вправ: відпрацювання в парах стандартних процедур взаємодії; відпрацювання в парах стандартних процедур взаємодії з елементами швидкодії; відпрацювання в парах стандартних процедур взаємодії під час впливу невизначених факторів польоту тощо.

У другому розділі дисертанткою запропоновано авторську структурно-функціональну модель, що має чітку структуру, теоретичний опис, взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти навчально-виховного процесу, які відтворюють усі особливості й етапи формування професійної взаємодії в екіпажах. Вона доречно

складається з теоретичного, змістового, технологічного та результативного блоків, а також блоку професійної взаємодії й блоку педагогічних умов. Усі компоненти моделі також одержали відповідне обґрунтування, змістове наповнення, визначення своєї ролі та місця щодо формування професійної взаємодії в екіпажах.

У третьому розділі – «Перевірка ефективності педагогічних умов формування професійної взаємодії майбутніх пілотів у процесі наземної практичної підготовки» – описано мету, завдання й методикку організації дослідно-експериментальної роботи, визначено сучасний стан сформованості професійної взаємодії в екіпажах, наведено статистичний аналіз результатів дослідження.

Експериментальну роботу з упровадження та перевірки ефективності педагогічних умов формування професійної взаємодії в екіпажах було організовано авторкою відповідно до вимог проведення педагогічного експерименту та логіки наукового дослідження: від констатувального експерименту до впровадження цих умов з наступною перевіркою їх ефективності.

Дранко А.А. особливу увагу приділила умовам підбору груп і коректності проведення експерименту - всі учасники були ознайомлені з метою, завданнями та умовами проведення педагогічного експерименту, структура і зміст занять у контрольних і експериментальних групах зберігалися однаковими.

Упровадження педагогічних умов відбувалось на факультеті льотної експлуатації та обслуговування повітряного руху Льотної академії Національного авіаційного університету як під час наземної практичної підготовки курсантів на тренажерах, так і у межах інших дисциплін, що формують професійну взаємодії в екіпажі, під час викладання розробленого авторкою спецкурсу.

Можна зробити позитивний висновок й про особливості експериментальної організації підготовки курсантів: орієнтація на індивідуальні особливості, пізнавальні здібності та практичні уміння і навички курсантів при відборі змісту навчального матеріалу та методів і форм навчання проблемного та контекстного характеру; інтерактивність професійних ситуацій та задіяння засобів стрес-тестування; педагогічне стимулювання пізнавальних потреб і мотивів підготовки;

професійна спрямованість тренажерної підготовки в аспекті взаємодії в екіпажах; цілеспрямоване формування льотних колективів та малих груп.

Похвальним є те, що авторка у 3 розділі чітко та конкретно визначила схожі й несхожі ознаки методики формування професійної взаємодії в екіпажах експериментальної і контрольної груп.

Проведення формувального експерименту дало змогу одержати дані про результати експериментальної програми, спрямованої на формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах у льотному ЗВО.

На нашу думку, педагогічний експеримент підтвердив ефективність педагогічних умов формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах під час наземної практичної підготовки у льотному ЗВО. Матеріали статистичного аналізу дають підстави констатувати, що після завершення експериментальної роботи відмінності між курсантами контрольної та експериментальної груп за всіма основними показниками є статистично значущими.

Наочне представлення авторкою динаміки зростання результативності навчальних досягнень майбутніх пілотів у ході дослідницько-експериментальної роботи дозволило також переконатися у правомірності результатів та висновків.

Необхідно зазначити, що організаційно-методичні засади проведення дослідження авторкою розкриті на достатньому науковому рівні. Статистичний аналіз емпіричних даних виконано автором досить кваліфіковано.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Дранко А.А. не викликає сумніву. Структура, основні ідеї, послідовність, принципи, зміст, методи, форми та засоби навчання студентів відрізняють психолого-педагогічна обґрунтованість і логічність.

Основні наукові здобутки дисертантки містяться у другому розділі дисертації. Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Льотної академії Національного авіаційного університету», Міжнародної акціонерної авіаційної компанії «УРГА», Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Отже, обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і

рекомендацій не викликають сумніву, оскільки авторка спиралася на сучасні психолого-педагогічні теорії та концепції навчання, статистичні методи опрацювання отриманих експериментальних даних.

Наукова новизна. Найсуттєвіші наукові результати, одержані особисто дисертанткою, які мають безперечну наукову новизну:

– уперше: обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації в процесі наземної підготовки в ЗВО (спрямованість наземної підготовки на усвідомлену мотивацію курсантами необхідності формування професійної взаємодії в екіпажах засобами активізації комунікативного потенціалу особистості; сконцентрованість тренажерної підготовки на модифікованих та адаптованих методах контекстного й проблемного навчання курсантів професійної взаємодії в екіпажах; насичення змісту наземної практичної підготовки засобами стрес-тестування в екіпажах, що закладають основи професійної надійності майбутніх пілотів);

– обґрунтовано структурно-функціональну модель формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації, яка включає такі блоки та їх складові: теоретичний блок, блок педагогічних умов, змістовий блок, технологічний блок, інтерактивний блок і результативний блок;

– уточнено поняттєво-категоріальний апарат дослідження, зокрема «взаємодія», «професійна взаємодія в екіпажах цивільної авіації»; показники та критерії оцінювання якості професійної взаємодії в екіпажі;

– удосконалено методику діагностування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації в екіпажах.

Не викликає сумніву практичне значення одержаних результатів, яке полягає у розробленні навчально-методичного посібника «Основи формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації», дидактичного комплексу для проведення тренінгів та інтерактивних вправ «Взаємодія», модифікованих вправ для формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах під час тренажерної підготовки, що засновані на використанні засобів стрес-тестування.

Результати дослідження Дранко А.А. рекомендується використовувати

викладачам ЗВО під час підготовки до лекційних і практичних занять, розроблення спеціальних курсів, програм тренажерної підготовки, науково-методичних комплексів у льотних навчальних закладах.

Основні ідеї, положення і результати дослідження відображено у 13 наукових працях, з них: 6 – у наукових фахових виданнях України в галузі педагогіки, 1 – у періодичному виданні іноземної держави, 5 – матеріали конференцій, 1 – методичний посібник.

Зміст автореферату повністю відображає сутність, особливості та основні положення дисертації Дранко А.А. та є ідентичним до змісту дисертації. Структура дисертації та її обсяг відповідають вимогам до кандидатських дисертацій. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних літературних джерел, додатків. Назва роботи відповідає її меті, змісту й експериментальним дослідженням. Автореферат дисертантки відповідає змісту дисертаційного дослідження.

Однак, вважаємо за доцільне висловити декілька дискусійних положень і зауважень до змісту дисертації:

1. При визначенні наукової новизни необхідно було розкрити, у чому конкретно полягає наукова новизна щодо:

- методики діагностування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації в екіпажах;
- поняттєво-категоріального апарату дослідження;
- показників та критеріїв оцінювання якості професійної взаємодії в екіпажі.

2. П'яте завдання – «експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах цивільної авіації в процесі наземної практичної підготовки» – сформульовано некоректно або не виконано, оскільки критерії ефективності не визначені та не обґрунтовані у дисертації. Краще сформулювати наступним чином: «експериментально перевірити результативність педагогічних умов формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах цивільної авіації в процесі наземної практичної підготовки».

3. За рекомендаціями МОН України, наукової новизни «уточнено» не має, а с

вперше, удосконалено та дістало подальшого розвитку. У зв'язку з цим авторське подання «уточнено: понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема «взаємодія», «професійна взаємодія в екіпажах цивільної авіації»; показники та критерії якості професійної взаємодії в екіпажі» доцільно віднести до удосконалено.

4. Компонентом професійної взаємодії в екіпажі авторкою визначено мотиваційно-ціннісний, який доцільно назвати ціннісно-мотиваційний.

5. Авторкою у 2 розділі наведено інформацію про проведення з курсантами тренінгу сильного командира. Однак не зовсім зрозуміло, чи то був окремий тренінг, чи він входив як складова до запропонованого нею спецкурсу.

6. Робота тільки б виграла, як би було ґрунтовно описано використання інформаційних технологій, наприклад, на основі платформи Moodle або інших платформ щодо формування професійної взаємодії майбутніх пілотів в екіпажах під час наземної практичної підготовки.

7. У роботі зустрічаються граматичні та стилістичні упущення. Наприклад, друге дослідницьке завдання «обґрунтувати критерії, показники та рівні її сформованості», оскільки ці три поняття – «критерії, показники та рівні» – послідовно йти не можуть, бо стосуються різних наукових аспектів; по-перше, критерії, показники сформованості не можуть бути, а можуть бути виключно критерії та показники оцінювання, діагностування, вимірювання... сформованості, на основі яких визначаємо відповідні рівні.

У науковій новизні дисертантка наголошує, що «уточнено: понятійно-категоріальний апарат дослідження...». Стилiстично правильно написати «поняттєво-категоріальний апарат».

Висновок

Актуальність теми, наукова новизна та практична значущість отриманих результатів дає підстави стверджувати, що дисертація Дранко Альміри Анатоліївни «Формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки» є завершеною, самостійною науково-експериментальною роботою, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що стосуються вдосконалення професійної підготовки майбутніх пілотів у ЗВО

шляхом оптимізації процесу формування їх професійної взаємодії в екіпажах. Дослідження відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а Дранко Альміра Анатоліївна заслуговує присудження наукового ступеню кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

Професор кафедри суспільних наук
гуманітарного інституту Національного
університету оборони України
імені Івана Черняхівського
доктор педагогічних наук, професор

Ягупов В.В.

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
НАЧАЛЬНИК
УПРАВЛІННЯ
Львівський